

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ЗАСТАВИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

SOME ASPECTS OF APPLYING OF PLEDGE AS A PREVENTIVE MEASURE (BASED ON MATERIALS OF JUDICIAL PRACTICE)

Тищенко О.І.,

к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню практичних проблем застосування запобіжного заходу у вигляді застави (за матеріалами судової практики). На сьогодні існуючі механізми застосування застави не повною мірою відповідають завданням кримінального провадження, зокрема, в частині забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи. Потребують удосконалення на законодавчому рівні положення кримінального процесуального законодавства щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави та можливості його оскарження.

Ключові слова: застосування запобіжного заходу, застава, розмір застави, оскарження запобіжного заходу.

Статья посвящена анализу практических проблем применения меры пресечения в виде залога (по материалам судебной практики). Сегодня существующие механизмы применения залога не в полной мере соответствуют заданиям уголовного производства, в частности, в аспекте обеспечения прав, свобод и законных интересов личности. Требуют усовершенствования на законодательном уровне положения уголовного процессуального законодательства относительно избрания меры пресечения в виде залога и возможности её обжалования.

Ключевые слова: применение меры пресечения, залог, размер залога, обжалование меры пресечения.

This article analyzes practical problems of applying of pledge as a preventive measure in criminal procedure. The existing rules of applying of pledge do not fully meet the goals of the criminal procedure such as ensuring rights and freedoms and legitimate interests of a person. Thus some laws which stipulate the rules of use of a pledge as a preventive measure in criminal procedure and the rules of its appeal should be changed.

The Criminal Procedure Code of Ukraine established the pledge both as an independent preventive measure in criminal procedure and as an alternative to custody. Depending on that there are different opportunities to appeal the pledge.

Lack of opportunity to appeal the pledge as an independent preventive measure in criminal procedure does not allow appealing obviously unreasonable scale of pledge. We believe that it is necessary to provide the right to appeal the use of this preventive measure in criminal procedure law. It will guarantee the respect of rights, freedoms and legitimate interests of a person in criminal procedure.

The right to appeal the use of pledge as an alternative to custody is not established by the law as well. But judicial practice shows that the courts of appeal accept the appeals against the use of custody as a preventive measure in criminal procedure. However the subject of appeal in these cases is a pledge as an alternative to custody.

Key words: applying of preventive measure, pledge, scale of pledge, appeal of preventive measure.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) передбачає застосування застави у кримінальному провадженні як самостійного запобіжного заходу (ст. 182 КПК України) і як альтернативи триманню під вартою (ч. 3 ст. 183 КПК України). Залежно від цього по-різному вирішується питання щодо можливості оскарження застосування цього запобіжного заходу.

Кримінальне процесуальне законодавство не передбачає можливості оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді щодо застосування запобіжного заходу у вигляді застави як самостійного запобіжного заходу. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) звертає увагу суддів на те, що суперечать положенням ст. 309 КПК України ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, в яких зазначається, що такі ухвали може бути оскаржено в апеляційному порядку [1].

Лише у випадку відмови в застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту й обранні застави ухвала слідчого судді може бути оскаржена (ч.ч. 2, 4 ст. 309 КПК України).

Відсутність можливості оскарження під час досудового розслідування застосування застави як самостійного запобіжного заходу, по суті не дозволяє оскаржити завідомо непомірний розмір застави. Втім, ч. 4 ст. 182 КПК України вказує на те, що розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваному, обвинуваченому покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього. Проте на практиці виникають ситуації, коли розмір застави визначається слідчим суддею без врахування обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших

даних про його особу та є завідомо непомірним для нього. На нашу думку, слід передбачити у КПК України право на оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді застави, що сприятиме забезпеченню прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство прямо не передбачає можливості оскарження застосування застави як альтернативи триманню під вартою. Втім, це питання неоднозначно вирішується на практиці. Одні правозастосовувачі вважають таке оскарження можливим, інші його категорично заперечують. Позиція ВССУ з цього питання висвітлена в узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07 лютого 2014 року, в якому ВССУ зауважив, що оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначення розміру застави не можна визначати як оскарження запобіжного заходу у вигляді застави. Тому апеляційні суди повинні приймати такі скарги до розгляду як оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (підрозділ 3.5, пп. 6) [1]. По суті оскарженню в такому випадку підлягає застава як альтернативний запобіжний захід. Так, прокурор в апеляційній скарзі вказав, що слідчим суддею неповною мірою враховано всі обставини вчиненого кримінального правопорушення та особу підозрюваного, у зв'язку з чим розмір застави є необґрунтованим. За наслідками апеляційного розгляду суд ухвалив, що слідчий суддя обґрунтовано обрав запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з визначенням розміру застави, а тому законних підстав для скасування ухвали слідчого судді і постановлення нової ухвали по викладених в апеляційній скарзі доводах прокурора апеляційний суд не вбачає [2].

Правозастосовувачі, які заперечують можливість оскарження застави як альтернативи триманню під вартою, наводять такі аргументи. По-перше, КПК України не передбачає оскарження застосування застави як самостійного запобіжного заходу, а тому нелогічним є оскарження застави як альтернативи триманню під вартою. По-друге, згідно ч. 3 ст. 407 КПК України за наслідками апеляційного розгляду за скаргю на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити ухвалу без змін; 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу. Тобто, апеляційний суд не вправі змінювати ухвалу слідчого судді (на відміну від його повноважень за наслідками апеляційного розгляду за скаргю на вирок або ухвалу суду першої інстанції – п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України). По суті, якщо предметом оскарження в апеляційній скарзі є розмір застави як альтернативи триманню під вартою, то має бути передбачено в КПК України повноваження суду апеляційної інстанції змінити ухвалу слідчого судді.

Зрозуміло, що зміна ухвали та постановлення нової ухвали є різними за змістом процесуальними рішеннями апеляційного суду. Втім, практика свідчить, що у деяких випадках апеляційні суди залишають ухвали слідчого судді без змін, хоча визначають розмір застави як альтернативи триманню під вартою і покладають на підозрюваного конкретні обов'язки [3]. Або, змінюючи розмір застави як альтернативи триманню під вартою, апеляційні суди скасовують ухвалу слідчого судді і постановляють нову ухвалу [4]. Вважаємо, що в зазначених випадках йдеться по суті про зміну ухвали слідчого судді. Тому слід доповнити ч. 3 ст. 407 КПК України правом суду апеляційної інстанції за результатами розгляду скарг на ухвали слідчого судді змінювати ухвалу слідчого судді.

Слід звернути увагу на зміст ч. 3 ст. 183 КПК України, за якою слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, крім випадків, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України. Так, апеляційний суд визнав правомірним обрання до підозрюваного тримання під вартою як запобіжного заходу, разом із тим зазначив, що слідчим суддею при ухваленні даного рішення не виконані вимоги ч. 3 ст. 183 КПК України в частині обов'язку слідчого судді визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, передбачених КПК України [3].

Втім, за ч. 4 ст. 183 КПК України слідчий суддя, суд має право не визначати розмір застави у кримінальному провадженні: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

ВССУ звернув увагу на те, що у випадку застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без визначення розміру застави як альтернативного запобіжного заходу (ч. 4 ст. 183 КПК України) слідчий суддя, суд зобов'язаний обґрунтувати у рішенні незастосування застави. Втім, на практиці таким обґрунтуванням є цитування диспозиції ч. 4 ст. 183 КПК України без індивідуалізації зазначених положень щодо конкретних обставин кримінального провадження. Вважаємо, що у таких випадках слідчий суддя, суд має не лише абстрактно посилалися на положення ч. 4 ст. 183 КПК України, але й кон-

кретно аргументувати невизначення застави як альтернативи триманню під вартою.

Іноді в ухвалях суди апеляційної інстанції вказують на необґрунтоване застосування застави як альтернативи триманню під вартою. Так, з матеріалів кримінального провадження вбачається, що відносно неповнолітніх потерпілих застосовувалося насильство, про що свідчать їх показання та висновки судово-медичної експертизи. Згідно ч. 4 ст. 183 КПК України слідчий суддя при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначати розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування. Втім, слідчий суддя в ухвалі визначив розмір застави як альтернативи триманню під вартою. Апеляційний суд скасував ухвалу слідчого судді у зв'язку із необґрунтованим застосуванням застави як альтернативи триманню під вартою [4].

Неоднозначно вирішується на практиці питання щодо моменту внесення застави. Згідно ч. 7 ст. 182 КПК України підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право у будь-який момент внести заставу у розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу, у вигляді тримання під вартою. Втім, як свідчить судова практика, начальник установи виконання покарань відмовився звільнити 3-під вартою підозрюваного внаслідок внесення застави, посилаючись на ухвалу суду, в якій зазначено, що заставу можна сплатити на протязі дії ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Проте на даний час строк тримання під вартою підозрюваного продовжено іншим суддею без вказівки на застосування застави [5]. ВССУ вказав, що розмір застави відповідно до ст. 183 КПК України встановлюється за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Водночас це питання не вирішується при розгляді клопотання про продовження строку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Розмір застави у такому випадку залишається незмінним (п. 7) [1].

Ще одним проблемним питанням, пов'язаним із визначенням застави як альтернативи триманню під вартою, є положення ч. 5 ст. 176 КПК України, відповідно до якого запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-1141, 258-2585, 260, 261 Кримінального кодексу України. Буквальне тлумачення цієї норми дозволяє дійти висновку про те, що до осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні вказаних злочинів, можливим є застосування лише запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за наявності підстав. Тому в таких випадках положення ч. 4 ст. 183 КПК України щодо визначення застави як альтернативи триманню під вартою не можуть бути використані слідчим суддею, судом при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо такими, що потребують удосконалення на законодавчому рівні положення КПК України, які визначають як порядок застосування слідчим суддею, судом запобіжного заходу у вигляді застави як самостійного запобіжного заходу, так і обрання застави як альтернативи триманню під вартою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/page>.
2. Ухвала апеляційного суду Волинської області від 13 листопада 2015 року у справі № 161/17088/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
3. Ухвала апеляційного суду Черкаської області від 24 вересня 2013 року у справі № 11-сс/793/353/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
4. Ухвала апеляційного суду Луганської області від 10 квітня 2013 року у справі № 782/61/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
5. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 12 червня 2015 року у справі № 127/13382/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.